

วิเคราะห์ สรุปการวิจัย และข้อเสนอแนะ

วิเคราะห์

ประเด็นที่สำคัญของบทนี้คือ การวิเคราะห์ว่า ลัทธิ "ประจักษ์นิยมแบบจัด" ของวิลเลียม เจมส์ มีความแตกต่างจากลัทธิประจักษ์นิยมเดิมอย่างไร หรือเป็นการหาเหตุผลของการที่เจมส์เพิ่มคำว่า "แบบจัด" ให้กับปรัชญาของเขา จากการศึกษาแนวความคิดของเจมส์ พบว่า เจมส์มีความแตกต่างจากประจักษ์นิยมหลายประการ

ก. ความแตกต่างในด้านทฤษฎีความรู้

1. การรับรู้ประสบการณ์

ลัทธิประจักษ์นิยมเดิมเชื่อว่า เราได้รับประสบการณ์เบื้องต้นอยู่ในลักษณะของผัสสะเชิงเดี่ยวซึ่งเข้ามาสู่จิตของเราเป็นหน่วย ๆ ไม่ได้มีความเกี่ยวเนื่องกัน หรืออาจกล่าวได้ว่า ประจักษ์นิยมเชื่อในประสบการณ์แบบปรมาณูนิยม (Atomism) เช่น การรับรู้ก่อนนำตาล เริ่มแรกเราได้รับจิตภาพเชิงเดี่ยว (simple idea) ของความขาว ความหวาน และความแข็งก่อน แล้วจึงนำจิตภาพทั้งสามหน่วยมารวมกัน นักประจักษ์นิยมที่สำคัญ ๆ เช่น จอห์น ล็อก จอร์จ เบอร์คเลย์ และเควิด ฮิวม์ มีความเชื่อในหลักการเดียวกันนี้ นี่คือเหตุผลที่เจมส์กล่าวว่า ประจักษ์นิยมมีแนวโน้มที่จะตัดความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ไป¹ เช่น ล็อกเชื่อว่ามนุษย์ได้ประจักษ์ในจิตภาพเชิงเดี่ยวอย่างแจ่มแจ้ง และจิตภาพเชิงเดี่ยวแต่ละหน่วยนั้นไม่ได้ผสมรวมกัน แต่จิตมนุษย์เป็นผู้ประสานจิตภาพเชิงเดี่ยวเข้าด้วยกัน ทำให้มันเกี่ยวเนื่องกัน นำจิตภาพมาจัดการทำ

¹James, The Writing of William James, p. 195.

ความเข้าใจ มาเปรียบเทียบกัน สร้างความคิดขึ้นใหม่ซึ่งอยู่ในลักษณะของการรวมกัน และสัมพันธ์กัน¹ เบอรรด์เลยมีความเชื่อเช่นเดียวกับล๊อคที่ว่า จิตภาพภายในประสบการณ์ ไม่มีความเกี่ยวเนื่องระหว่างกัน เพราะว่ามันไม่มีอำนาจหรือพลังอันใดที่จะทำเช่นนั้นได้ จิตภาพหนึ่งไม่อาจทำให้จิตภาพอื่นเปลี่ยนแปลงได้ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ถูกกระตุ้นจึงมีความเฉื่อย (passive) ฉะนั้นมันไม่อาจเป็นสาเหตุของสิ่งใดได้ แต่การที่เราได้รับรู้การ ต่อเนื่องกันของจิตภาพ คือจิตภาพเกิดขึ้นกับเราและเกิดตามกันอย่างเป็นระเบียบนั้น ก็เพราะว่าพระเจ้าเป็นผู้ส่งจิตภาพของสิ่งต่าง ๆ เข้ามาในจิตของมนุษย์และสร้างความสัมพันธ์ต่าง ๆ กันระหว่างจิตภาพนั้น² ส่วนฮิวม์ปฏิเสธอย่างแนบนอนว่า จิตภาพนั้นแยก จากกันโดยสิ้นเชิง มันเป็นอิสระและไม่เกี่ยวเนื่องกันเลย ความบังเอิญเท่านั้นที่จะรวม มันเข้าด้วยกัน³ เมื่อจิตภาพเกิดขึ้นจากการกระทบของวัตถุภายนอกแล้วเรามีอิสระมาก ขึ้นที่จะสร้างจิตภาพเชิงซ้อนขึ้นใหม่ (complex idea) โดยคิดเอาว่า จิตภาพนี้มีความสัมพันธ์กับจิตภาพนั้น หรือเชื่อมโยงมันเข้าด้วยกัน แต่ฮิวม์คิดว่าความสามารถในการรวม จิตภาพเข้าด้วยกันไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่อย่างจำเป็น เป็นเพียงอุปนิสัยของเราเอง เราไม่ อาจจะค้นพบถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ เช่น เหตุและผล เพราะเราไม่เคยได้ประจักษ์ ว่า จิตภาพหนึ่งมีอิทธิพลต่อจิตภาพอื่นเลย เราพบแต่ว่าเหตุการณ์หนึ่งตามติดอีกเหตุการณ์ หนึ่งเท่านั้น

¹John Locke, An Essay Concerning Human Understanding (Chicago: Henry Regnery Company, 1956), p. 70.

²George Berkeley, A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge (Illinois: The Open Court Publishing Company, 1957), pp. 43-44.

³David Hume, Treatise of Human Nature, p. 54.

จากหลักการของประจักษ์นิยมในเรื่องของความสัมพันธ์แสดงให้เห็นว่า
วัตถุต่าง ๆ ภายนอกไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน แต่เมื่อมันประทับจิตภาพเชิงเดียวให้กับเรา
เป็นหน่วย ๆ จิตของเราจะเป็นผู้เชื่อมโยงจิตภาพต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ดังนั้นในทัศนะ
ของนักประจักษ์นิยม ประสบการณ์เริ่มต้นจากหน่วยเชิงเดี่ยวมาเป็นสิ่งต่อเนื่อง (conti-
nuum) แต่สำหรับเจมส์ ประสบการณ์ของเราเริ่มแรกอยู่ในลักษณะต่อเนื่องกันทั้งหมด
เป็นกระแส ไม่ได้แยกออกเป็นหน่วย ๆ และจิตเป็นผู้แยกความแตกต่าง เช่น กรณีของ
"หนังสืออยู่บนโต๊ะ" ถ้าจะวิเคราะห์ความหมายตามทัศนะของลีดก็ ต้องเริ่มต้นที่การ
ป็นอันกลุ่มผัสสะเชิงเดี่ยวที่แยกเป็นหน่วยเข้ามารวมกันในจิตเป็นหนังสือ และเป็นโต๊ะ
จิตใช้ความสามารถเปรียบเทียบและจัดการสร้างความสัมพันธ์ "บน" ขึ้นระหว่างหนังสือ
กับโต๊ะ ได้ความคิดขึ้นมาว่า "หนังสืออยู่บนโต๊ะ" แต่ถ้าวเคราะห์ในทัศนะของเจมส์
ปรากฏการณ์นี้มีอยู่แล้ว หนังสือ การอยู่บน และโต๊ะ เป็นกระแสที่ติดต่อกัน เป็นประสม-
การรวมที่ยังไม่มีความแตกต่าง ต่อมาจิตได้แยกหนังสือออกจากโต๊ะ และกำหนดชื่อความ
สัมพันธ์ระหว่างสองสิ่งนี้ว่า "การอยู่บน"

แต่ในทัศนะเรื่องประสบการณ์บริสุทธิ์ของเจมส์นี้ การที่เจมส์กล่าวว่า
ประสบการณ์บริสุทธิ์เริ่มแรกมีความต่อเนื่องกันโดยยังไม่ถูกกำหนด และจิตจะสร้างลักษณะ
ที่แน่นอนโดยขึ้นอยู่กับความสนใจของผู้รู้และกำหนดชื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ โต๊ะ วดา
ซี อี เอ็ม โจค (C.E.M. Joad)¹ ได้วิจารณ์ว่า ถ้าหากประสบการณ์บริสุทธิ์ยังไม่ถูก
กำหนดจริงแล้ว มันย่อมไม่มีความแตกต่างจากกัน และถ้าเช่นนั้นจิตจะสามารถแยกเอา
สิ่งที่แน่นอนออกจากสิ่งอื่นได้อย่างไร เช่น เหตุใดเราจึงเลือกเอาปากกามาใช้เขียน
หนังสือแทนที่จะเลือกสิ่งอื่น นอกจากว่าจะมีเครื่องหมายหรือลักษณะที่บ่งบอกถึงความ
แตกต่างให้รู้ได้ ดังนั้นในตัวเองความเป็นจริงเองต้องมีความแตกต่างที่เป็นพื้นฐานที่ช่วยให้
จิตสามารถสร้างโครงสร้างของโลกที่เรารู้จักได้ ดังนั้นความคิดของเจมส์ในเรื่องนี้จึง

---

¹C.E.M. Joad, Guide to Philosophy (New York: Dover
Publications, 1957), p. 458.

ไม่สุรารบรินนักในความเห็นของโจท ซึ่งผู้ศึกษาเห็นด้วยกับความคิดของโจท

2. ในค่านกิจกรรมของจิต (mind's activity)

ในคำถามที่ว่า เราเรียนรู้จากประสบการณ์อย่างไร เจมส์ให้คำตอบว่า เราเรียนรู้อย่างกระตือรือร้น (actively) ไม่ใช่อย่างเฉื่อย (passively) ประจักษ์นิยมเดิมเชื่อว่า ความรู้เป็นเพียงปฏิกิริยาที่ได้รับจากการประทับของวัตถุภายนอกมาสะสมกันเท่านั้น จึงเป็นการละเลยกิจกรรมของจิตในการจัดการประสบการณ์ มีลัทธิเพียงคนเดียวที่เชื่อว่า จิตมีความสามารถที่จะสร้างและประดิษฐ์ความคิดทั่วไป (general idea) ของสิ่งต่าง ๆ โดยแยกจิตภาพต่าง ๆ ออกจากจิตภาพอื่น ๆ ทั้งหมดที่รวมกันอยู่ในจิต แต่ความคิดทั่วไปไม่ใช่ข้อมูลโดยตรง เป็นเพียงการนำเอาจิตภาพมารวมกันหรือเปรียบเทียบกัน ส่วนเบอร์คเลย์และฮิวมส์ปฏิเสธกิจกรรมในการสร้างความคิดทั่วไปของจิต เพราะว่าเราไม่อาจสร้างความคิดทั่วไปของความคิดสากล (universal) ที่ไม่ใช่เป็นความคิดของสิ่งเฉพาะใด เช่น เราไม่อาจสร้างความคิดทั่วไปของ "คน" ที่ไม่มีคุณลักษณะต่าง ๆ ใด เช่น ไม่สูง ไม่เตี้ย ไม่ขาว ไม่ดำ หรือเราไม่อาจสร้างความคิดทั่วไปของคนที่เป็นตัวแทนของคนทุกรูปร่างและคุณสมบัติทั้งหมดได้¹ ดังนั้นนักประจักษ์นิยมส่วนใหญ่ยกเว้นลัทธิเชื่อว่าเราไม่อาจสร้างคุณลักษณะใด ๆ โดยแยกออกจากคุณลักษณะทั้งหลายที่รวมกันอยู่ได้ หรือเราไม่เคยมีโนภาพทั่วไป เรามีแต่เพียงความคิดเชิงซ้อนของวัตถุในทางรูปธรรมเท่านั้น แต่สำหรับเจมส์ ความสามารถของจิตในการสร้างความคิดทั่วไปเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างเหตุผลจากประสบการณ์ จิตสามารถสร้างความรู้ความหมายที่มันให้กับความคิด และเข้าใจในความสัมพันธ์ระหว่างความคิด² เจมส์คิดว่า แม้ว่าเรามีภาพของวัตถุอันเป็นสิ่งเฉพาะที่เป็นรูปธรรมเสมอ ก็จริง แต่ไม่ได้หมายความว่า ความรู้สึกในความหมายของเราต่อวัตถุจะต้องเป็นไปตามหลักการนี้ เพราะว่า

¹Frederick Copleston, A History of Philosophy, Vol. 5, p. 25.

²Perry, The Thought and Character of William James, Vol. I, p. 559.

"ความรู้สึกในความหมายของเราเป็นส่วนประกอบของความคิดที่แปลกประหลาดจริง ๆ"¹
 เช่น เมื่อเราใช้คำว่า "คน" ในประโยคต่าง ๆ สองประโยค เราอาจออกเสียง "คน"
 และมีภาพในใจของ "คน" เช่นกันทั้งสองครั้ง แต่เราหมายถึงสิ่งสองสิ่งที่แตกต่างกันในช่วง
 ขณะที่เราเปล่งคำพูดและนึกภาพ เช่นเมื่อเรากล่าวว่า "วิชัยช่างเป็นคนที่มีหัตถกรรม
 จริง ๆ" เรารู้สึกว่า เราหมายถึงคนที่ไม่รวมเอาคักคาหรือสมชายเข้าไว้ด้วย แต่เมื่อ
 เรากล่าวว่า "คนนี่ช่างเป็นสิ่งมหัศจรรย์แท้ ๆ" เราเข้าใจผิด เราไม่ได้หมายถึง
 แต่เพียงวิชัยเท่านั้น ยังหมายถึงคักคา สมชาย และคนอื่น ๆ ด้วย นี่คือความสำคัญที่
 เพิ่มขึ้นเรื่อยมา เมื่อเรากล่าวถึงวัตถุเฉพาะ ความรู้สึกในความหมายของเราไม่ได้หยุด
 เฉพาะสิ่งนั้น เราสามารถรู้ความหมายเพิ่มขึ้นได้ ดังนั้นเราสามารถสร้างเหตุผล
 จากวัตถุเฉพาะโดยการรวมมันไว้ภายใต้กฎที่เป็นความคิดทั่วไป และเราใช้ความคิดทั่วไป
 นี้เป็นเสมือนสะพานที่เชื่อมโยงวัตถุเฉพาะเข้าด้วยกัน เจมส์ถือว่าความคิดทั่วไปนี้เป็น
 ความจริงประเภทหนึ่ง

3. เกี่ยวกับคำว่า "จิตภาพ" หรือ "ความคิด" (idea)

ประจักษ์นิยมมีความเชื่อว่า วัตถุภายนอกได้ "กระทำต่อ" (operate on) จิต หรืออำนาจในวัตถุทำให้เกิดผัสสะหรือจิตภาพขึ้นในตัวเรา จิตภาพคือการลอก
 แบบวัตถุ ดังนั้นจิตภาพต้องอ้างถึงสิ่งที่ผ่านมาแล้ว เพราะมันต้องเกิดจากประสบการณ์
 เท่านั้น แต่เจมส์นั้น ในชั้นของผัสสะเชิงเดียวกันนั้น แม้ว่าจะมีการประทับจากวัตถุก็จริง
 แต่เจมส์เชื่อว่า จิตภาพไม่ได้ลอกแบบวัตถุ หรือความเป็นจริง เจมส์ใช้คำว่ามันเห็น
 พ้อง (agree) กับความเป็นจริง ดังนั้นเจมส์ให้ความหมายจิตภาพในแง่ของ "ความคิด"
 มากกว่า และเจมส์ยังขยายคำนี้ออกไปถึงการอ้างถึงความเป็นจริงในอนาคต ซึ่งจะเห็น
 ได้ในความรู้แบบมโนคติที่เราอาจสร้างความคิดขึ้นก่อนได้ มันอาจนำเราไปสู่ความเป็น
 จริงที่ประจักษ์ได้ และถ้ามันได้นำเราไปสู่ความเป็นจริงได้อย่างแท้จริงแล้ว ก็แสดงว่า
 มันเห็นพ้องกับความเป็นจริง บทบาทของมันในการให้ความรู้ก็จะสมเหตุสมผลโดยความ

¹James, The Principles of Psychology, Vol. I, p. 472.

สัมฤทธิ์ผลของมัน (achievement)

ความเชื่อในเรื่องจิตภาพที่เป็นการลอกแบบความเป็นจริงเป็นการนำไปสู่ปัญหาวินิยม คือการแยกประสบการณ์ออกเป็น "ตัว" กับสิ่งที่ถูกรู้ หรือจิต กับวัตถุ แต่การที่เบอร์คเลย์แก้ปัญหาคือความเชื่อแบบจิตนิยมเชิงอัตนัย (Subjective Idealism) ที่ว่า โดยแท้จริงแล้ว วัตถุมีอยู่ได้ด้วยการรับรู้ของจิตเท่านั้น จิตภาพไม่ใช่เป็นจิตภาพของวัตถุ แต่คือวัตถุนั้นเอง เพราะแก่นแท้ของมันต้องถูกรู้ นำไปสู่การยืนยันเฉพาะการมีอยู่ของการประจักษ์และจิตผู้ประจักษ์เท่านั้น เบอร์คเลย์จึงโน้มน้าวใจที่จะเชื่อว่าประสบการณ์มีลักษณะในทางจิตเท่านั้น แต่เจมส์เชื่อว่า วัตถุและความคิดเป็นค้ำสองค้ำของประสบการณ์ที่มีความสำคัญเท่าเทียมกัน ถ้าเน้นความสำคัญของสิ่งใดสิ่งเดียว องค์ประกอบของประสบการณ์ก็จะขาดไป

4. เจมส์ประนีประนอมระหว่างวัตถุนิยม (Materialism) กับจิตนิยม (Idealism)

ความคิดเรื่อง "ประสบการณ์วิสุทธิ" ของเจมส์เป็นการประนีประนอมระหว่างปรัชญาแบบวัตถุนิยม กับจิตนิยม วัตถุนิยมเชื่อว่า ความเป็นจริงมีแต่เพียงวัตถุซึ่งรับรู้ได้โดยประสาทสัมผัสเท่านั้น ประสาทของเราจะรับรู้โดยตรงในหน่วยย่อยแต่ละหน่วยและนำมาสรุปเป็นความรู้รวม ประสบการณ์ของเราประกอบขึ้นด้วยวัตถุเท่านั้น ส่วนจิตเป็นเพียงการปฏิบัติหน้าที่ของวัตถุ ส่วนจิตนิยมเชื่อว่า จิตเป็นพื้นฐานของโลก เป็นพลังสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่ วัตถุเป็นเพียงปรากฏการณ์ของจิต ดังนั้นจิตจะเป็นผู้สร้างความรู้สึก วัตถุมีอยู่ได้ก็เนื่องขึ้นกับการรับรู้ของจิต หรือเชื่อว่าความรู้สึกมีอยู่แล้วในจิต ถ้ามนุษย์ใช้ปัญญาไตร่ตรองก็จะพบ ความรู้นั้นจึงต้องเพียงแต่แน่นอน แต่เจมส์ถือว่า ความรู้ของมนุษย์ต้องอาศัยทั้งวัตถุและจิต ความรู้ของเรามาจากประสบการณ์ทางผัสสะและการประจักษ์ จากนั้นจิตมนุษย์ซึ่งอยู่ในลักษณะของกิจกรรมก็จะสร้างมโนภาพขึ้นเพื่อสนองจุดมุ่งหมายของชีวิตในทางปฏิบัติ เจมส์ถือว่า ทั้งความรู้จากผัสสะและความรู้ในแบบมโนคติเป็นจริงเท่าเทียมกัน นอกจากนี้จิตยังมีเสรีภาพที่จะเลือกความเชื่อที่มีประโยชน์ต่อชีวิตและโลก เจมส์ไม่ได้หมายความว่า เรามีอิสระที่จะเลือกความเชื่อ

โลก ๆ ก็ได้ที่มีประโยชน์ เพียงแต่เขาต้องการที่จะป้องกันให้กับความเชื่อในทางศาสนา และศีลธรรมเท่านั้น

ข. ความแตกต่างในค่านอกปรัชญา

1. เกี่ยวกับความเป็นจริงของโลก.

การปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างจิตภาพของกลุ่มประจักษ์นิยมตั้งกล่าว แล้วชี้ให้เห็นว่า ประจักษ์นิยมปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุภายนอกด้วยว่าไม่มีอยู่อย่างแท้จริง ประจักษ์นิยมยอมรับความเป็นจริงของจิตภาพเชิงเดียวเท่านั้น ดังนั้นความเป็นจริงต้องอยู่ในลักษณะที่ส่วนย่อยแต่ละส่วนแยกจากกันอย่างสิ้นเชิง ประจักษ์นิยมจึงเป็นพหุนิยมสูงสุด คือ ยอมรับแต่เพียงความเป็นจริงของแต่ละสิ่งเท่านั้น สิ่งต่าง ๆ เป็นเอกเทศไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใด และไม่มีมีความเกี่ยวเนื่องกับสิ่งใด เพราะความเกี่ยวเนื่องนั้นมีอยู่ในจิตเท่านั้น โลกจึงมีแต่พหุภาพ แต่เราพบว่า พหุนิยมของเจมส์ยอมรับทั้งพหุภาพและเอกภาพ เอกภาพมีได้โดยการเกี่ยวโยงกัน พึ่งพาอาศัยกัน หรือต่อเนื่องกัน และการรวมนี้ไม่ได้ทำลายปัจเจกภาพของแต่ละสิ่งไป เจมส์กล่าวว่า หลักการในการเกี่ยว-
โยงกันของเขาเป็นสิ่งที่ทำให้เขาแตกต่างจากประจักษ์นิยมเดิม

การยอมรับว่าข้อเท็จจริงรวมเข้ากับข้อเท็จจริงอื่นในประสบการณ์ที่เป็นวัตถุธรรม . . . คือ สิ่งที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างของลัทธิประจักษ์นิยมที่ฮาร์เวจเรียกว่า "แบบจัด" จากลัทธิประจักษ์นิยมซึ่งที่แท้จริงแล้วคำเน้นตามลัทธิเหตุผลนิยมดั้งเดิม (traditional rationalism) โดยการตัดแยกประสบการณ์ออกเป็นสัดส่วน ในรูปปรมาณู ทำให้การรวมกันไม่อาจเกิดขึ้นได้ จนกว่าหลักการทางปรัชญาอันสูงส่งจะรวบรวมหน่วยย่อย ๆ นั้นเข้าด้วยกัน ด้วยความสามารถในการเชื่อมต่อกันของมัน

แต่เอกภาพในความหมายของเจมส์ต่างกับเอกภาพในความหมายของลัทธิเอกนิยม (Monism) ซึ่งเชื่อว่า ความเป็นจริงอยู่ในรูป "ทั้งหมด" (all - form)

¹James, A Pluralistic Universe, p. 147.

หมายความว่า ทุก ๆ สิ่งต้องรวมอยู่ในความสมบูรณ์รวมยอดเพียงสิ่งเดียว และทุกสิ่งต้องซ้อนเกยกันเป็นยอกรวมอันยิ่งใหญ่ ดังนั้นเอกนิยมเชื่อว่า ความเป็นจริงมีเพียง "หนึ่ง" เท่านั้น ซึ่งเป็นการทำให้จักรวาลอยู่ในลักษณะที่เป็น "แท่งทึบ" (block) และเป็นระบบปิดไม่เปิดโอกาสให้สิ่งใหม่บังเกิดขึ้นได้เลย จุดมุ่งหมายของเจมส์เป็นการคัดค้านจิตนิยมอดัมพิทซ์ (Absolute Idealism) ซึ่งเชื่อว่าความเป็นจริงคือจิตสมบูรณ์อันยิ่งใหญ่ หรือเป็นพระเจ้าผู้ทรงความคิด โดยทั่วไปนักปรัชญาในกลุ่มนีออปลาโตนิซึม (Neoplatonism) หรือเป็นพระเจ้าผู้ทรงความคิด โดยทั่วไปนักปรัชญาในกลุ่มนีออปลาโตนิซึม (Neoplatonism) ซึ่งเชื่อว่าความเป็นจริงที่มีเพียงหนึ่งนี้รวมและครอบคลุมทุกสิ่งไว้ เช่น ทักณะของโพลไทนิส (Plotinus) นักปรัชญาในกลุ่มเพลโตใหม่ (Neo-Platonist) เชื่อว่าพระเจ้าเป็นเอกภาพสมบูรณ์ที่อยู่เหนือความหลายหลากอันเป็นสสารทั้งหลาย ทักณะเช่นนี้ไม่ต่างจากปรัชญาอุปนิษัทในเรื่อง "พรหม" ที่ว่า พรหมเป็นผู้ให้กำเนิดสากลโลก สรรพสิ่งเป็นส่วนหนึ่งของพรหมแยกออกไปไม่ได้ สิ่งทั้งปวงจึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พุทภาพเป็นเพียงมายาเท่านั้น ปรัชญาของสปิโนซา (Spinoza) ก็เป็นเอกนิยมเช่นกัน เพราะเชื่อว่าโลกต้องมีเพียง "สาร" (Substance) เดียว คือพระเจ้าผู้ซึ่งมีคุณสมบัติไม่จำกัดทุกสิ่งอยู่ในพระเจ้า ขึ้นอยู่กับพระเจ้า พระเจ้านี้มีความหมายเดียวกับ "ธรรมชาติ" (Nature) ทั้งหมด จะเห็นว่าเอกนิยมไม่อาจทำให้เอกภาพเป็นสิ่งที่เข้าใจได้เพราะอยู่บนอกขอบข่ายประสบการณ์ของมนุษย์ และยังทำให้เกิดปัญหาขึ้นในปรัชญา คือประการแรก เอกนิยมไม่เชื่อในความสำนึกที่จำกัดของมนุษย์ เชื่อว่าจิตสมบูรณ์เท่านั้นที่เป็นผู้รู้ มนุษย์จึงอยู่ในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกรู้ของจิตสมบูรณ์ ประการที่สอง เอกนิยมมีปัญหาเรื่องความชั่ว เพราะถ้ายอมรับว่าสิ่งสมบูรณ์เป็นแหล่งกำเนิดของทุกสิ่งแล้ว ความบกพร่องย่อมจะมีไม่ได้ แต่โลกที่เรารู้จักเป็นโลกที่ยังไม่สมบูรณ์ ความชั่วยังมีอยู่ทั่วไป ประการที่สาม จักรวาลในทัศนะของเอกนิยมอยู่ในลักษณะคงที่ ตายตัวและเป็นนิรันดร์ ซึ่งขัดแย้งกับความเป็นจริงที่เป็นประสบการณ์ของมนุษย์ เพราะโลกของมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ประการสุดท้าย เอกนิยมจำต้องยอมรับความเชื่อในเรื่องโชคชะตา หรือการถูกกำหนด ทุกสิ่งต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ หรือความประสงค์ของจิตสมบูรณ์ ความเป็นไปได้และนาวาพไม่อาจเกิดขึ้นได้เพราะจักรวาลมีโครงสร้างที่สมบูรณ์แล้ว มนุษย์ไม่มีเจตน์-

จำนงเสรีในแง่ของศีลธรรม แต่สำหรับเจมส์ เอกภาพที่มีความหมายจะต้องเป็นการอธิบายถึงข้อเท็จจริงของความเกี่ยวเนื่องระหว่างส่วนย่อย ๆ ที่สามารถทดสอบได้ภายในประสบการณ์ ส่วนย่อยต่าง ๆ ที่เป็นสสารรวมกันได้ด้วยสายของอิทธิพลในทางเคมีและฟิสิกส์ มนุษย์ทั้งหลายรวมกันด้วยความรู้สึกคุ้นเคย ส่วนมนุษย์และสสารรวมกันด้วยระบบต่าง ๆ เพื่อสนองจุดมุ่งหมายของมนุษย์ ขณะเดียวกันมนุษย์ก็มีเจตน์จำนงเสรีที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพิ่มให้จักรวาลได้

2. เกี่ยวกับความเป็นจริงของ "จิต" หรือ "ความสำนึก"

ในการยืนยันเรื่องความเป็นจริงของจิต หรือความสำนึก จะเห็นได้ว่า เจมส์อยู่ระหว่างลอค เบอริคเดียวกับฮิวม์ ลอคเชื่อว่าภายในตัวมนุษย์มีจิตที่ไม่อยู่ในสภาพของสสาร (unmaterial spirit) เป็นตัวจัดการอยู่ภายใน เช่น คิด เข้าใจ เจตนา รู้ และเป็นสาเหตุของการเคลื่อนไหว ซึ่งลอคเรียกว่า "จิตสาร" (spiritual substance) เราไม่อาจกล่าวได้อย่างแน่นอนลงไปว่ามันคืออะไร แต่เราสามารถรู้ได้อย่างแน่นอนว่ามีภาวะบางอย่างที่เป็นจิตภายในตัวเราซึ่งทำการมองเห็นและได้ยินสิ่งต่าง ๆ¹ ส่วนเบอริคเดย์กล่าวถึง "ตัวตน" ที่เป็นจิตว่าเป็นความแท้จริง เพราะเหตุว่า วัตถุต้องมีอยู่ในลักษณะที่เป็นจิตภาพของเราหรือขึ้นอยู่กับความรู้ของเรา จึงต้องมีจิตเป็นผู้รู้ จิตเป็นสิ่งที่มีการกระทำและอยู่ในลักษณะเป็นสารที่ไม่อาจแบ่งแยกได้ ขณะที่วัตถุเป็นสิ่งเฉื่อย ไม่คงทน และต้องขึ้นอยู่กับสารที่เป็นจิตเท่านั้น² แต่ฮิวม์ปฏิเสธอย่างเฉียบขาดว่า ไม่มีจิตหรือตัวตนใด ๆ มีแต่เพียงกลุ่มก้อนหรือการรวมกันของการประจักษ์ต่าง ๆ ซึ่งเกิดติดต่อกัน ฮิวม์เชื่อว่าถ้าเราพิจารณาถึงความสำนึกภายในตัวของเราอย่างลึกซึ้งแล้ว ก็มักจะพบแต่การประจักษ์เฉพาะบางอย่าง เช่น ความร้อน ความเป็น ความรัก ความขัง ความทุกข์ และความสุข เป็นต้น เท่านั้นเอง เราไม่เคยมี

¹Lock, An Essay Concerning Human Understanding, p. 98.

²Berkeley, A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge, pp. 30-33.

การประทับใจที่ทำให้เกิดจิตภาพของตัวตนขึ้นมาเลย เพราะถ้ามีการประทับนั้นมันต้องเหมือนเดิมตลอดไป แต่ไม่มีการประทับใจที่คงที่ไม่เปลี่ยนแปลง ผัสสะและความรู้สึกเกิดติดตามกันเสมอ ดูแล้วทุกข์ อิ่มแล้วก็หิวอีกไม่มีสิ่งใดคงอยู่¹

เมื่อมาพิจารณาความคิดของเจมส์ ไม่มีความจำเป็นใจที่จะต้องอ้างถึงจิตสารในการรู้ เพราะในการรู้จักอยู่ในฐานะเป็นมณฑลหนึ่งเท่านั้น หรืออาจเรียกว่าความสำนึก แต่ถ้าจะอธิบายถึงความสำนึกเฉพาะตัวแล้ว ก็ต้องสันนิษฐานถึงความสำนึกที่เป็นกระแสซึ่ง "ความคิด" เกิดต่อเนื่องกัน มีความรู้ ความเข้าใจและรับเอาเนื้อหา ของกันและกัน "ความคิด" นี้ไม่เป็นอมตะเหมือนวิญญาณ เพราะมันสลายไปได้ แต่มันก็ไม่ได้สาบสูญไปเลยเพราะ "ความคิด" หน่วยใหม่ที่เกิดต่อมารับเอามันไว้ แต่ละ "ความคิด" จะเป็นส่วนของกระแสทั้งหมด เจมส์เชื่อว่า การอธิบายเช่นนี้ทำให้หลักการเรื่องเอกลักษณะมีเจกภาพและความไม่เป็นสสารซึ่งปรากฏในชีวิตทางจิตเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงอันเป็นปรากฏการณ์และอยู่ในเวลา โดยไม่ต้องอ้างถึงวิญญาณหรือจิตสารที่ลึกลับใด ๆ จะเห็นว่า เจมส์ไม่ละเลยความสำคัญของ "เอกภาพของความสำนึก" เหมือนเช่นฮิวม์ ความเชื่อในแบบฮิวม์มีแต่กลุ่มของความสำนึกแต่ไม่มีตัวกลางที่จะเชื่อมโยงมันเข้าด้วยกัน ทำให้เข้าใจการรวมกันได้ยาก ดังนั้นเจมส์จึงให้ "ความคิด" ปัจจุบันทุกหน่วยเป็นตัวเชื่อมโยงความคิดทุกหน่วยเข้าด้วยกัน

ทัศนะของเจมส์ในเรื่องนี้มีความคล้ายคลึงกับเรื่องจิตในพุทธปรัชญา ซึ่งอธิบายจิตโดยไม่ได้แสดงถึงการมีวิญญาณที่มีตัวตนแต่อย่างใด พุทธปรัชญาอธิบายว่าจิตของคนเรานั้นประกอบขึ้นด้วย 3 ขณะ คือ อุปาทขณะ คือ ขณะที่จิตเกิดขึ้น ฐิติขณะ คือ ขณะที่จิตตั้งอยู่ และภังคขณะ คือขณะที่จิตดับไป ทั้ง 3 ขณะเรียกว่าจิตดวงหนึ่ง

¹Hume, A Treatise of Human Nature, Book I, pp. 301-302.

เมื่อจิตดับไปก็เกิดจิตดวงใหม่เกิดขึ้นมาติดต่อกันไปอย่างรวดเร็ว เหมือนกับแสงไฟฟ้าที่เรามองเห็นว่ามีความสว่างอยู่ตลอดเวลา แต่แท้จริงแล้วกระแสไฟฟ้าวงวนอยู่เป็นรอบ ๆ ตลอดเวลา จิตก็เช่นเดียวกัน มันเกิดขึ้นติดต่อกันไปจนเราไม่รู้รู้สึก และจิตจะรับรู้อารมณ์อยู่ทุกขณะ จิตจึงเป็นกระแสที่ต่อเนื่องกันไป หลักการนี้เป็นกรณีของการปฏิเสทการมีวิญญาณ มีบุคคล หรือตัวคนที่จะเวียนว่ายตายเกิดต่อไป เพราะสิ่งนี้เป็นเพียงธรรมชาติล้วน ๆ ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป "วิญญาณเป็นเพียงปัจจุสมุปันธรรม หมายความว่า ไม่มีตัวตน เพียงแต่อาศัยเหตุปัจจัยปรุงแต่งเกิดขึ้นสืบต่อกันไปชั่วคราว ๆ เท่านั้น"¹

ค. ความแตกต่างในค่านความเชื่อทางศาสนา

ลอคเชื่อว่า เราสามารถรู้ถึงการมีอยู่ของพระเจ้าในแบบของความรู้ที่เป็นการพิสูจน์ทางตรรกวิทยา (demonstrative) หมายความว่า เราสามารถอนุมาน (deduce) ถึงการมีอยู่ของพระเจ้าจากความรู้ในการมีอยู่ของตัวเราเอง² เรารู้การมีอยู่ของตัวเราในแบบสัญชาตญาณ (intuitive) ลอคเชื่อว่า เราสามารถประจักษ์ในการมีอยู่ของตัวเราได้อย่างชัดเจนและแน่นอน ไม่จำเป็นต้องมีการพิสูจน์เพราะเรารู้ว่าตัวเราเป็นตัวตนที่มีการคิด (thinking self) จากความรู้ในตัวเรานี้บ่งว่าอย่างน้อยที่สุด สิ่งหนึ่งต้องมีอยู่ ควบคู่กันเรารู้ว่าตัวเรานั้นไม่ได้มีอยู่ตลอดเวลา แต่ต้องมีการเริ่มต้น และสิ่งใดที่จำเป็นต้องมีการเริ่มต้นแสดงว่าต้องมีบางสิ่งที่ไม่มีการเริ่มต้นเป็นผู้สร้าง เพราะเราไม่อาจสร้างตัวเองได้ ลอคจึงสรุปว่า ต้องมีบางสิ่งที่มีอยู่ตลอดเวลา เป็นผู้สร้างสิ่งที่มีอยู่ในเวลา

เบอร์กเลย์กล่าวถึงการมีอยู่ของพระเจ้าในใจความว่า เราไม่อาจมีจิตภาพของพระเจ้าได้ เนื่องจากว่าพระเจ้าหมายถึง ภาวะที่เป็นจิต (spiritual being)

¹ พุทธศาสนิกศู, ปัจจุสมุปบาทคืออะไร (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบุษยา, 2514), หน้า 8.

² Copleston, A History of Philosophy, Vol. 5, Part I, p. 126.

แต่จิตภาพนั้นหมายถึงวัตถุ การประจักษ์ทางผัสสะ หรือวัตถุที่รู้สึกได้ (sensible thing) เพราะวัตถุไม่อาจมีอยู่โดยตัวของมันเอง ต้องมีจิตเป็นผู้รับรู้ แต่โลกของวัตถุที่รู้สึกได้นี้กว้างใหญ่เกินกว่าที่จะเป็นจิตภาพหรือผัสสะที่จิตอันจำกัดของมนุษย์จะรับรู้ได้ทั้งหมด ดังนั้นจึงต้องมีจิตที่ไม่จำกัดรับรู้มันไว้ทั้งหมด วัตถุทั้งหลายถูกรู้โดยพระเจ้าตลอดไป ยิ่งกว่านั้น ความกลมกลืนกันเป็นระเบียบของธรรมชาติทั้งหมดได้แสดงให้เห็นว่ามีจิตสมบูรณ์เป็นผู้สร้าง¹ จะเห็นได้ว่า การพิสูจน์ถึงการมีอยู่ของพระเจ้าของเบอร์กเลย์อยู่ในแบบของการอนุมานเช่นเดียวกับดอค

ขณะที่ดอคและเบอร์กเลย์แสดงความเชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าโดยการอนุมาน แต่ชีวัมกับปฏิเสธว่า การพิสูจน์การมีอยู่ของพระเจ้าในวิธีนี้ไม่สมเหตุผล เพราะเป็นการอนุมานจากตัวมนุษย์หรือเรื่องของธรรมชาติไปสู่การมีผู้สร้าง เป็นการอนุมานจากผลไปสู่เหตุ ชิวัมแสดงเหตุผลสองประการ คือ ประการแรก ในการอนุมานจากผลหนึ่งไปสู่เหตุเฉพาะนั้น การที่จะลงความเห็นว่าคุณสมบัติใด ๆ ที่เหมาะสมและเพียงพอที่จะก่อให้เกิดผลขึ้นนั้นไม่อาจยอมรับได้ ประการที่สอง การเริ่มต้นจากเหตุที่ได้รับการอนุมานนั้น แล้วอนุมานไปถึงผลอื่น ๆ นอกเหนือจากผลที่รู้อยู่แล้ว ไม่อาจยอมรับได้เช่นกัน แต่ในกรณีที่เป็นการประดิษฐ์หรืองานศิลปะของมนุษย์ เราสามารถกล่าวได้ว่า ผู้สร้างหรือคุณสมบัตินั้นนอกเหนือไปจากคุณสมบัติที่ปรากฏให้เห็นในผล ทั้งนี้เพราะว่าเรามีความคุ้นเคยกับมนุษย์ กับคุณสมบัติต่าง ๆ ความสามารถและวิธีในการกระทำทั่วไป ส่วนในกรณีของพระเจ้า ถ้าเราอนุมานว่าโลกที่เรารู้จักนี้บังบอกถึงสาเหตุที่มีความสมบูรณ์ เราอนุมานได้ถึงการมีอยู่ของเหตุนี้ แต่ถ้าเราจะกล่าวว่าเหตุนี้มีคุณสมบัติต่าง ๆ ที่ทำให้มันสามารถก่อให้เกิดผลขึ้น หรือมีคุณสมบัติอื่นนอกเหนือไปจากที่มีในผลที่เราได้รู้อยู่แล้วนั้น การกล่าวนี้เป็นการไม่สมเหตุผล เพราะเราไม่อาจรู้ได้ว่าจริงหรือไม่ เราทำได้เพียงการคาดคะเนเท่านั้น ไม่มีความแน่นอนเลย เพราะ

¹Ibid., Part II, p. 46.

เหตุนี้ เป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือการเข้าถึงของประสบการณ์ของมนุษย์¹ ดังนั้นฮิวมส์สรุปว่า พระเจ้าเป็นสมมติฐานที่ไม่มีประโยชน์ เราไม่อาจจะอนุมานไปถึงข้อเท็จจริงใด ๆ นอกเหนือไปจากสิ่งที่เรารู้แล้ว เราไม่ได้รับหลักการหรือกฎของความประพจน์จากสมมติฐานนี้ และไม่ได้เพิ่มเติมความรู้ที่เป็นประสบการณ์ในทางธรรมชาติให้แก่เราเลย

จะเห็นว่า ล็อคและเบอร์คเลย์ แม้ว่าจะจะเป็นนักปรัชญาในกลุ่มประจักษ์นิยมก็ตาม แต่ไม่อาจจะตั้งความเชื่อในเรื่องพระเจ้าได้ ยิ่งกว่านั้นยังแสดงความเชื่อในการมีอยู่ของพระเจ้าโดยการใช้วิธีของเหตุผลซึ่งเป็นการขัดแย้งกับหลักแห่งประสบการณ์ของลัทธินี้ ส่วนฮิวมน์นั้นไม่เชิงปฏิเสธการมีอยู่ของพระเจ้า แต่คิดว่าความคิดเรื่องพระเจ้าเป็นสมมติฐานที่ไร้ประโยชน์เพราะอยู่นอกขอบข่ายของประสบการณ์ แต่เมื่อมาพิจารณาถึงความเชื่อในทางศาสนาของเจมส์ เราพบว่า เจมส์ยืนยันว่ามนุษย์มีประสบการณ์เกี่ยวกับพระเจ้าโดยตรง เป็นส่วนตัวและเป็นเรื่องภายใน ไม่ใช่เป็นการอนุมานจากความเชื่อใด พระเจ้าเป็นวัตถุแห่งความเชื่อของประสบการณ์ทางศาสนาซึ่งอยู่ในรูปของความคิด หรือรู้สึกได้ควยยี่สิบครั้งหนึ่ง และผลักดันให้มนุษย์มีอาการสนองตอบ แต่พระเจ้าไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์ที่ทรงพลาภาพตามความเชื่อแบบเดิม พระเจ้าคือพลังแห่งอุดมคติที่มีบ่อเกิดจากจิตใต้สำนึกของมนุษย์นั่นเอง ดังนั้นพระเจ้าต้องมีความจำกัดทั้งในอำนาจและความรู้ มนุษย์ร่วมงานกับพระเจ้าได้ เจมส์ยังเชื่อด้วยว่าสมมติฐานเรื่องพระเจ้านั้นมีประโยชน์สำหรับเรา สามารถทำให้เรามีพฤติกรรมที่เป็นการส่งเสริมสถานะของศีลธรรม ซึ่งจะส่งผลให้จักรวาลนี้มีลักษณะในทางดีมากขึ้น และยังช่วยให้เรามีกำลังใจที่จะต่อสู้กับความยากลำบากในโลกต่อไป เจมส์กล่าวว่า ประสบการณ์ทางศาสนาได้บ่งบอกถึงการมีโลกที่เราไม่อาจมองเห็นได้และไม่อาจเข้าใจได้อย่างแน่นอนแต่ปกคลุมโลกที่เราเห็นและเข้าใจ ความเชื่อนี้หมายความว่า โลกในทางกายภาพที่สร้างโลกแห่งประสบการณ์นี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของจักรวาลทั้งหมด และชีวิตมนุษย์มีสาระสำคัญที่ต้องมีความสัมพันธ์กับโลกที่ไม่อาจเห็นได้ ความเชื่อนี้ย่อมขัดแย้งกับลัทธิธรรมชาตินิยม (Naturalism)

¹Ibid., p. 111.

และวัตถุนิยม (Materialism) อย่างแน่นอน เพราะทั้งสองลัทธิยอมรับเพียงข้อเท็จจริงที่แน่นอนชัดเจนหรือจับต้องได้จริงเท่านั้น ผู้มีความเชื่อในลัทธิดังกล่าวจะยึดถือเอา "วิทยาศาสตร์" เป็นเทวรูปที่ต้องบูชา แต่วิทยาศาสตร์เองนั้นก็เพียงหยคน้ำเล็กๆ ที่อยู่ท่ามกลางท้องทะเลอันกว้างขวางซึ่งหมายถึงสิ่งที่เรายังไม่รู้อีกมากนัก ดังนั้นโลกแห่งความรู้ในธรรมชาติปัจจุบันก็อาจมีโลกที่ใหญ่กว่าซึ่งมีคุณสมบัติบางส่วนที่เราไม่อาจรู้จักได้แน่นอน เจมส์ก็จะเชื่อมั่นว่าโลกนี้มีอยู่ เขากล่าวว่า จากการศึกษาทั้งหมดของเขาโน้มน้าวให้เขาเชื่อว่า โลกแห่งความสำนึกปัจจุบันของเราเป็นเพียงโลกหนึ่งในจำนวนโลกแห่งความสำนึกมากมายที่มีอยู่ และโลกเหล่านั้นต้องเป็นประสบการณ์ที่มีความหมายสำหรับชีวิตของเราด้วย และแม้ว่าประสบการณ์ของโลกเหล่านั้นกับโลกของเราจะยังแยกจากกันในขณะที่ก็ตาม แต่โลกทั้งสองก็จะเริ่มต่อเนื่องกันในจุดที่แน่นอน ดังนั้นพลังที่สูงกว่าจากโลกดังกล่าวก็ได้ซึมเข้ามาในโลกของเรา ซึ่งพบได้จากประสบการณ์ทางศาสนา¹ โลกที่ว่านี้ก็คือ โลกแห่งจิตใจสำนึกของมนุษย์นั่นเอง ความคิดของเจมส์ยังขัดแย้งกับลัทธิปฏิฐานนิยมเชิงอจินไตย (Agnostic Positivism) อีกด้วย เพราะลัทธินี้ถือว่าเราไม่มีลัทธิที่จะสันนิษฐานถึงสิ่งใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลในส่วนที่เรา มองไม่เห็น เราจึงต้องรอคอยหลักฐานที่แน่นอนเชื่อถือได้สำหรับความเชื่อของเราอยู่เสมอ ถ้ายังไม่ได้หลักฐาน เราก็ไม่ต้องสร้างสมมติฐานใด ๆ เลย การทำเช่นนี้เป็น การปลดปล่อยจากความผิดพลาดก็จริง แต่ถ้านักคิดไม่ยอมเสี่ยงในสิ่งที่เขายังไม่รู้อีก เขาก็จะปล่อยให้ความต้องการภายในตกอยู่ในอาการเฉื่อยชา และเขาจะไม่มีวันได้รู้ อย่างแน่นอนว่าสิ่งที่เขาสงสัยนั้นจริงหรือไม่

ดังนั้นจึงอาจสรุปหัวข้อนี้ลงด้วยคำพูดที่เป็นของเจมส์เองที่ว่า "ขอให้ลัทธิประจักษ์นิยมกลายมาเป็นลัทธิที่ไปด้วยกันได้กับศาสนา ซึ่งแต่เดิมนั้นลัทธินี้มักไม่ไปด้วยกันกับการเชื่อศาสนา เพราะความเข้าใจผิดบางประการ และข้าพเจ้าเชื่อว่าศักราชใหม่

¹James, The Will to Believe, p. 391.

แห่งศาสนาและปรัชญาที่พร้อมที่จะเริ่มต้นขึ้น"¹

สรุปการวิจัย

จากการวิเคราะห์ปรัชญา "ประจักษ์นิยมแบบจัด" ของวิลเลียม เจมส์ กล่าวได้ว่าทัศนะของเจมส์เป็นการปรับปรุงลัทธิประจักษ์นิยมเดิมให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ประเด็นสำคัญมีสองประการคือ ประการแรก การที่ประจักษ์นิยมเดิมเชื่อว่าความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุเป็นสิ่งที่จิตสร้างขึ้นเพื่อเกี่ยวโยงจิตภาพเข้าด้วยกันนั้น ทำให้ประจักษ์นิยมไม่มั่นคงในสถานะของตน ดังนั้นเจมส์จึงแก้ไขความคิดนี้ใหม่ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุเป็นประสบการณ์ของเราเช่นเดียวกับวัตถุ ด้วยเหตุนี้ความเป็นจริงจึงเกี่ยวโยงกันเป็นกระแสไม่ได้แยกจากกัน ประการที่สอง เจมส์ขยายประสบการณ์ของมนุษย์ออกไปนอกเหนือจากประสบการณ์ในวัตถุหรือโลกภายนอก เขายอมรับประสบการณ์ทางศาสนาว่าเป็นประสบการณ์โดยตรงในวัตถุประเภทความคิด ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ปรัชญาของเจมส์เป็น "แบบจัด" จริงในแง่ที่ยอมรับสิ่งที่ประจักษ์นิยมเดิมไม่ยอมรับ แต่ถ้าเราจะเปรียบเทียบเจมส์กับฮิวม์แล้วจะพบว่า ฮิวม์มีความรุนแรงมากกว่าเจมส์ เพราะฮิวม์นำลัทธิไปจนสุดโต่ง แต่เจมส์พยายามนำลัทธินี้กลับมาสู่สถานะที่พอเหมาะพอดี เช่น การอธิบายเรื่องความสำนึกเฉพาะตัว และความพยายามในการอธิบายเรื่องพระเจ้าในแง่ของจิตวิทยา เป็นต้น ดังนั้นในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า เจมส์ไม่เป็น "แบบจัด" มากไปกว่าฮิวม์ ในอีกแง่หนึ่งเราอาจกล่าวว่าเจมส์เป็น "แบบจัด" ในการที่เขายอมรับว่าตนเองรวมอยู่ในกลุ่มนักปรัชญาประจักษ์นิยมซึ่งโดยทั่วไปต้องเป็นวัตถุนิยม แต่เจมส์กล้าที่จะยอมรับเอาจิตนิยมเป็นความเชื่อของเขาด้วย ซึ่งเราได้พบในเรื่องของประสบการณ์ทางศาสนาของเขา ท่ามกลางบรรยากาศของปรัชญาที่มีการขัดแย้งกันระหว่างปรัชญาวัตถุนิยมกับจิตนิยม

¹James, A Pluralistic Universe, p. 142.

ข้อเสนอแนะ

1. ในการวิจัยต่อไปอาจศึกษาทัศนะและงานของนักปฏิบัตินิยมในระยะหลังจากเจมส์เพื่อเข้าใจในพัฒนาการของลัทธินี้
2. อาจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิปฏิบัตินิยมของเจมส์ กับจอห์น คิวอี้ (John Dewey) เพื่อเข้าใจถึงปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ให้กว้างขวางขึ้น ซึ่งจะเป็นแนวทางให้เกิดความเข้าใจเบื้องต้นในการวิเคราะห์ปรัชญาการศึกษาไทยปัจจุบัน ซึ่งได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งจากคิวอี้ โดยเฉพาะหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย